

Een biografie over Jules Van Dorpe?

'Edele dienaar van ons schone Belgenland', kopte de Liberale krant *De Deinsche Burger*. *'Gans Deinze juicht en jubelt'*, riep de katholieke burgemeester Eduard Galens uit. Die euforie kwam er ter gelegenheid van de inhuldiging van het monument voor hun bekende stadsgenoot Jules Van Dorpe op 6 september 1908.

Waarom deed men zoveel moeite om de in 1902 overleden koloniaal zes jaar later een hoge eer te betuigen? Meer nog, hij werd naar voren geschoven als het grote voorbeeld voor de jeugd en de gewone man in de Leiestad. Er leefden begin twintigste eeuw een paar duizend arbeiders in twee beluiken en kleine huisjes in de schaduw van de herenhuizen op de Markt. Jules ontplooidde zich immers als kind van de lagere burgerij – vader was politiemans – door hard werken tot een topman in Congo-Vrijstaat. De boodschap was voor hen bedoeld.

Er speelde nog iets mee. De macht van de Katholieke Partij werd op dat ogenblik aangetast door de Belgische Werkliedenpartij, maar ook door de volgelingen van de gebroeders Daens. Na Aalst en Ninove was ook Deinze een steunpunt voor die Christene Volkspartij van Daens. De Katholieke Partij in Deinze kon de steun van Jules Van Dorpe goed gebruiken.

Toch schuilt achter al dat eerbetoon voor de Deinse koloniaal een paradox. Begin twintigste eeuw was de internationale en binnenlandse kritiek op de wandaden van de bestuurders, de legermacht Force Publique en de concessiebedrijven in de Congo van Leopold II, uitgegroeid tot een storm. De koning verloor toen, ondanks een jarenlange uitgekende koloniale propaganda, de controle over het immens grote Afrikaanse rijk waarover hij heerste als een autocratische vorst. Hij zag zich gedwongen de persoonlijke winstgevende Congo-Vrijstaat vervroegd door te geven aan de Belgische staat. Dit gebeurde tijdens een stemming in het Belgisch parlement op 18 oktober 1908, dus maar enkele weken na het evenement in Deinze. De officiële overdracht gebeurde op 15 november 1908. Pas dan werd Congo een 'normale' kolonie zoals er wereldwijd vele tientallen waren.

Wellicht waren ook in Deinze sommigen op de hoogte van wat er verkeerd liep in de Congo-Vrijstaat, maar de lokale elite had er geen

oog voor en deed alles om over de katholieke en liberale partijgrenzen heen de rangen sluiten. Jules was hun held, een allemansvriend en had het goed gedaan. Punt. Deze overtuiging bleef lang circuleren in de stad.

Koning Leopold II vond overigens dat de kritiek onterecht was want het kwam van Britten, die zagezegd gewoon jaloers waren op het succes van de Belgen. Daar is iets van aan, want het buitenland keek met grote ogen naar de plotse geldstroom die de kolonie opleverde.

‘Dynamisch en goedaardig, intelligent en bekwaam. Van Dorpe bereikte wat hij wilde bereiken’, zo klonk het nog in 1951 in de Koloniale Biografie. Het moet wel gezegd dat landgenoten die zich eerder wat afkeurend hadden uitgelaten over de aanpak in de kolonie geen plaats kregen in die uitgave.

Legendarische held van weleer wordt nu kritisch bekeken

Maar sinds een aantal decennia wordt er toch met andere ogen gekeken naar de Congo-Vrijstaat zoals die functioneerde tussen 1885 en 1908.

Die omslag is vrij recent. In *‘s Lands Glorie’* de zeer populaire historische prentenboeken, uitgegeven tussen 1949 en 1961, staat nog geen woord over de gewelddadige roof van ivoor en rubber. Er wordt met veel eerbied gesproken over Leopold II, ontdekkingsreiziger Stanley, de strijd tegen de slavenhandel en het beschaven van de inlandse bevolking.

In het handboek *‘Historia. Geschiedenis van België’* uit 1956 stond nog: *‘Tegen de onverschilligheid en de kleinheid van de Belgen in, te midden van de begerige grote naties en ten koste van ontzaglijke moeilijkheden is koning Leopold II erin geslaagd, in het hart van het onbekende Afrika een machtig rijk te stichten, dat onder leiding van België zich cultureel, economisch en godsdienstig prachtig zou ontwikkelen en de bewondering van de wereld afdwingen.’*

Maar in hetzelfde handboek *‘Historia’*, nu uit 2001, klinkt het al helemaal anders: *‘De kolonisatie van Midden-Afrika vormt één van de donkerste bladzijden uit de geschiedenis van het moderne imperialisme én uit de geschiedenis van België. Koning Leopold II was in dit drama ‘the villain of the piece’; het Kongolese volk, het slachtoffer van verknechting en onmenselijke wreedheid, speelde de hoofdrol.’*

In de marge van die meer kritische kijk over Congo-Vrijstaat verschenen ook een paar berichten over Jules Van Dorpe, zij zonder bewijzen aan te dragen voor ernstig wangedrag. Congo-onderzoeker professor Idesbald Goddeeris van de KULeuven noemde hem in een artikel in De Standaard van 2018 nochtans ronduit een houwdegen. In 2020 dook zijn naam op in de krant Het Laatste Nieuws, bij een lijst schurken die in ons land op foute monumenten staan. Toch wel een totale ommekeer.

Is dat correct of (sterk) overdreven? We probeerden te onderzoeken wat Van Dorpe effectief uitvoerde in die periode van de Congolese geschiedenis. Ook zijn nalatenschap komt aan bod, in het bijzonder het al vermelde monument op het Congoplein, later op het Ricardplein in Deinze.

Maar dat is om heel wat redenen niet eenvoudig geweest. De overheersend lovende perscommentaren op Van Dorpe en zijn gemoedelijke briefwisseling met de familie leiden bijna automatisch tot sympathie en waardering voor de man. Komt daarbij dat hij zeer loyaal en werklustig was, zij het ook ijdel. Zowat iedereen leek hem graag te zien.

Maar dit is natuurlijk niet het complete plaatje. Er was de context van dwang en terreur die de bestuurders uitoefenden op de inheemse bevolking. Onder het mom van het brengen van beschaving werden bodemschatten en ivoor schaamteloos geroofd, waarvoor niets werd betaald. En net dat is een probleem. Het is weliswaar nu wel mogelijk om daarover info te vinden, maar die kan meestal niet worden geconnecteerd aan Van Dorpe. Het was niet eenvoudig om tot het meer genuanceerd beeld te komen van zijn activiteiten. Van Dorpe schreef vooral brieven, een gedetailleerd reis- of logboek van zijn hand blijkt niet te bestaan of is verloren gegaan.

Het overgrote deel van het recent uitgevoerde onderzoek over Congo-Vrijstaat, slaat bovendien op de reusachtige Boven-Congo, terwijl Jules Van Dorpe zijn twaalfjarige loopbaan bijna geheel doorbracht in de veel kleinere Beneden-Congo, voornamelijk in de 400 km tussen de zeer minieme zee kust en Leopoldstad of Kinshasa, dat pas in 1926 hoofdstad werd. Bovendien liet Leopold II een deel van zijn Congo-archief vernietigen. We weten dus bijvoorbeeld niet veel over wat er tussen hem en Van Dorpe werd besproken toen hij terugkeerde naar ons land. Het kan natuurlijk ook dat er van dergelijke gesprekken nooit verslagen zijn gemaakt.

Officieren die naar Congo trokken, waren toen bekende en populaire Belgen, de bv's uit die tijd, bijna legendarische figuren. Hun

vertrek en terugkeer – na de termijn van drie jaar – werd met tromgeroffel aangekondigd in de kranten. Wanneer Jules Van Dorpe lezingen gaf, werd hij soms opgewacht door een fanfare en het voltallige stads- of gemeentebestuur. Honderden en soms meer dan duizend toehoorders woonden zijn voordrachten bij. De honger naar zijn exotische en spannende verhalen was dus zeer groot. Afrikanen werden er voorgesteld als heidenen, kannibalen en gevaarlijke lieden.

Herman Maes publiceerde in het jaarboek van 1992 van de Kunsten Oudheidkundige Kring van Deinze en de Leiestreek een goed uitgewerkt artikel, grotendeels gebaseerd op de talloze brieven die Jules Van Dorpe schreef, vooral aan zijn moeder. Die zijn gedeponerd in het Museum van Deinze en Leiestreek (mudel).¹ Hij vulde die aan met enkele artikels uit de lokale Deinse pers. We leren er Van Dorpe kennen als iemand met een grote hunker naar contacten met familie en vrienden uit Deinze, waar hij inderdaad op handen werd gedragen. Hij werkte hard maar telde tegelijk bijna dwangmatig de weken en maanden af tot de datum van zijn terugkeer. We maakten dankbaar gebruik van dit artikel dat weliswaar een te beperkte invalshoek had. Om die reden werden diverse andere bronnen geraadpleegd.

Ondanks het opzoekingswerk zal er zeker een hiaat zijn. Zo komt de stem van Congolezen zelf niet aan bod. Om de eenvoudige reden dat er tijdens de periode van Congo-Vrijstaat geen enkele interesse bestond om hun mening te kennen. De kolonisatoren van toen negeerden gewoon dat de Afrikanen hun eigen geschiedenis hadden, met grote rijken, politieke strijd en sociale conflicten.

Er is wel een uitzondering wat de stem van de inlandse bevolking betreft. Zo gaven de Congolese bewoners aan sommige blanke kolonisten een bijnaam en die was zeker niet altijd vleierend. Maar Van Dorpe kreeg een meer flatterende naam, nl. 'magema' of 'actieve persoon', iets waar hij toch tevreden mee moet zijn geweest.

¹ De brieven en enkele foto's waren via een gift van notaris Rudy Pauwels aan Herman Maes en via die laatste in het archief van het museum terechtgekomen.

Congo had eigen geschiedenis voor komst Belgen

Halverwege de negentiende eeuw was het Congobekken nog een onbekend deel van de wereld. In het kustgebied waren Portugezen en in mindere mate Nederlanders al eeuwenlang aanwezig, maar die kennis en hun ervaring waren grotendeels verloren gegaan.

De zeevaarder Diego Cão ontdekte in 1482 het koninkrijk Congo of Bacongo, als een goed georganiseerde samenleving, met een indeling in provincies, een koningshuis en een adellijke elite. Het koninkrijk strekte zich uit over een deel van het huidige Angola en Congo.

De koninkrijken Portugal en Congo sloten een strategisch bondgenootschap, waarbij Congo in beperkte mate slaven ging leveren, terwijl Portugal onder meer wapens bezorgde voor het toenmalige Congolese leger. Ze gebruikten de wapens om volkeren in de omgeving nog meer onder hun controle te brengen.

De Portugezen spanden zich in om de Congolezen te bekeren. Al in 1491 liet de toenmalige koning Nzinga Nkuwu zich dopen door Portugese missionarissen, samen met een deel van Congolese elite. In 1518 werd in Rome een Congolese koningszoon tot de eerste bisschop van Congo benoemd.

Vanaf 1514 kwam de slavenhandel in Congo op gang. De toenmalige Congolese koning Afonso probeerde de slavenhandel eerst te reguleren met een koninklijk monopolie, maar dit werd constant geschonden. Maar de blanken hadden steeds meer slaven nodig, onder meer voor de Portugese kolonies, zoals het latere Brazilië. Dat zorgde voor fricties en opstanden en uiteindelijk de geleidelijke ondergang van het Congolese rijk. In 1525 deed de koning van Congo al (tevergeefs) een beroep op de koning van Portugal om een einde te maken aan de ontvolking van zijn rijk door de slavenhandel. Naar schatting werden tussen 1700 en 1800 bijna een half miljoen Congolezen als slaaf verscheept.

Toen in 1641 de Nederlanders een deel van het kustgebied gingen bezetten, ook al om slaven te verschepen, sloot de Congolese koning opnieuw een verbond met hen.



Postkaartfoto Leopold II als ridder van de kousenband, eigen scan.

Maar er waren ook kritische stemmen, die zich verzetten tegen de blanke bezetting. Een van hen was Kimpa Vita, een vrouw die leiding nam in het verzet. Ze eindigde samen met haar kind in 1706 op de brandstapel. De missionarissen speelden een actieve rol in haar terdoodveroordeling. Volgens hen was Kimpa Vita een gevaarlijke vrouw, die de Congolezen opzette tegen witte missionarissen en het katholieke geloof.

Portugezen en Nederlanders verzwakten Congolese koninkrijk door slavenhandel

De Portugezen organiseerden af en toe zelf roofexpedities en waagden zich dan dieper in het binnenland. Maar dat werd als onveilig beschouwd wegens het onbegaanbare terrein, de watervallen en de vele ziektes die men er kon oplopen, kortom te weinig winstgevend potentieel. Men sprak over 'het graf van de blanke'.

Opvallend, naast Portugezen en Nederlanders, waren in de zestiende en zeventiende eeuw (al) Vlamingen aanwezig. Een van hen was de kapucijnerpater Joris Van Geel. Door zijn onverzettelijke houding en bekeringsdrift, maakte hij vijanden. De pater raakte zwaargewond in een handgemeen met een plaatselijke tovenaars en overleed op 8 december 1652 in de nederzetting Mbanza Mbata. De plaats was een steunpunt voor de kolonisten. Er verbleven ook enkele Vlamingen.

Op het einde van de zestiende eeuw waren al een tweehonderdtal Vlaamse soldaten aan land gegaan bij de monding van de Congorivier. De meesten stierven onmiddellijk na hun aankomst, maar sommigen begonnen een (slaven) handeltje.

De moeilijke levensomstandigheden waren uiteindelijk ook de reden waarom het gebied zo laat verdeeld raakte in de *scramble for Africa*.

Pas rond 1880 ontstond een ware wedloop tussen Portugezen, Fransen en Belgen om zo groot mogelijke gebieden in handen te krijgen. In 1869, waren er Nederlanders neergestreken aan de monding van de Congorivier, met name de Afrikaanse Handelsvereniging uit Rotterdam. De onderneming kon niet standhouden.

Het koninkrijk Congo was ondertussen grotendeels verdwenen en bestond tot 1914 nog als vazalgebied in de Portugese kolonie Angola.

In 1871 trof Henry Morton Stanley de vermiste missionaris Livingstone aan op de oever van het Tanganyika-meer, dat grensde aan het huidige Tanzania en Congo. Hun ontmoeting was een negentiende-eeuws media-event. Hij schreef er een boek over: *'How I found Livingstone'*. Drie jaar later keerde Stanley terug om het gebied verder uit te kammen en de bronnen van de Nijl op te sporen.

De Brit Verney Lovett Cameron doorkruiste als eerste Europeaan in 1873-1875 grote delen van Centraal-Afrika. Hij publiceerde over zijn reizen en avonturen, soms in de vorm van jeugdboeken.

In Laken las een jonge Belgische koning met veel aandacht de artikels van Stanley in de krant New York Herald, waar zijn Afrikaanse avonturen als feuilleton werden gepubliceerd.

Jules Van Dorpe was in 1872 als zestienjarige tiener een loopbaan gestart in het leger. Mogelijk wakkerden al die spannende verhalen over avonturiers in Congo toen al zijn interesse aan.